

Bobur JO'RAYEV,
Mustaqil izlanuvchi
E-mail: boburjoyayev72@gmail.com

O'ZDJTU dotsenti, siyosiy fanlar doktori S. Saidov taqrizi asosida

HARBIY OPERATSIYALAR DAVOMIDA KUCH TUZILMALARI, HOKIMIYAT ORGANLARI VA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARI HAMKORLIGINING ILMIY-NAZARIY TAHLILI

Annotatsiya

Maqolada harbiy operatsiyalar davomida kuch tuzilmalari, hokimiyat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikning ilmiy-nazariy tahlili keltirilgan. Harbiy operatsiyalarning siyosiy barqarorlik, ijtimoiy hayot va iqtisodiyotga ta'siri misollar bilan ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, ushbu hamkorlikning samaradorligini oshirish uchun sinergiya, institutsionalizm, ijtimoiy kapital va konfliktologiya kabi nazariy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Maqola zamonaviy urushlarning evolyutsiyasi, gumanitar inqirozlar va global xavfsizlik tahdidlari kontekstida hamkorlikning dolzarbligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Harbiy operatsiyalar, kuch tuzilmalari, hokimiyat organlari, fuqarolik jamiyati, hamkorlik, siyosiy barqarorlik, ijtimoiy inqiroz, iqtisodiy ta'sir, sinergiya, global xavfsizlik.

SCIENTIFIC-THEORETICAL ANALYSIS OF COOPERATION BETWEEN POWER STRUCTURES, GOVERNMENT BODIES, AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS DURING MILITARY OPERATIONS

Annotation

The article provides a scientific-theoretical analysis of cooperation between power structures, government bodies, and civil society institutions during military operations. It examines the impact of military operations on political stability, social life, and the economy, supported by examples. The analysis is based on the theoretical approaches such as synergy, institutionalism, social capital, and conflictology to enhance the effectiveness of this cooperation. The article highlights the relevance of such collaboration in the context of the evolution of modern warfare, humanitarian crises, and global security threats.

Key words: Military operations, power structures, government bodies, civil society, cooperation, political stability, social crisis, economic impact, synergy, global security.

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОТРУДНИЧЕСТВА СИЛОВЫХ СТРУКТУР, ОРГАНОВ ВЛАСТИ И ИНСТИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В ПЕРИОД ВОЕННЫХ ОПЕРАЦИЙ

Аннотация

Статья представляет научно-теоретический анализ сотрудничества между силовыми структурами, органами власти и институтами гражданского общества в период военных операций. Рассматривается влияние военных операций на политическую стабильность, социальную жизнь и экономику с приведением примеров. Анализ основан на теоретических подходах, таких как синергия, институционализм, социальный капитал и конфликтология, для повышения эффективности этого сотрудничества. В статье подчеркивается актуальность такого взаимодействия в контексте эволюции современных войн, гуманитарных кризисов и глобальных угроз безопасности.

Ключевые слова: Военные операции, силовые структуры, органы власти, гражданское общество, сотрудничество, политическая стабильность, социальный кризис, экономическое воздействие, синергия, глобальная безопасность.

Harbiy operatsiyalar har doim davlatlarning xavfsizligini ta'minlashda va milliy manfaatlarini himoya qilishda asosiy vositalardan biri sifatida namoyon bo'lgan. Ular davlatlarning xalqaro siyosiy maydondagi mavqini belgilash, ichki barqarorlikni ta'minlash va milliy xavfsizlikka qarshi qaratilgan tahdidlarga qarshi choralar ko'rishda muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq harbiy operatsiyalarni nafaqat harbiy kuchlarning harakatlari bilan, balki ijtimoiy va siyosiy jarayonlar bilan ham uzviy bog'liq deb hisoblash lozim. Ularning ta'siri milliy va xalqaro darajada keng ko'lamli ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga ta'sir etadi, bu esa ularning chuqurroq ilmiy-nazariy tahlilini talab qiladi.

Harbiy operatsiyalar siyosiy barqarorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ular davlatni xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan bo'lsa-da, ko'pincha ichki va tashqi siyosiy muvozanatni o'zgartirishi mumkin. Masalan, harbiy to'ntarishlar yoki tashqi aralashuvlar natijasida siyosiy tuzilish tubdan o'zgarishi, hokimiyatning yangi shakllari yoki boshqaruv usullarining shakllanishiga olib kelishi mumkin. Misol sifatida 1980-yilda Turkiyada sodir bo'lgan harbiy to'ntarishni ko'rsatish mumkin. Ushbu voqea mamlakatda siyosiy qutblanishni keskinlashtirgan, fuqarolik jamiyatining siyosiy jarayonlarga ta'sirini cheklagan va iqtisodiy tanazzulni kuchaytirgan edi. Harbiy to'ntarishdan keyin mamlakatda iqtisodiy islohotlar va siyosiy barqarorlikka

qaratilgan qator choralar amalga oshirilgan bo'lsa-da, ijtimoiy-siyosiy oqibatlari uzoq vaqt davomida sezilgan.

Harbiy operatsiyalarning ijtimoiy hayotga ta'siri yanada murakkab. Urushlar va boshqa harbiy operatsiyalar nafaqat bevosita qurbonlarga, balki butun jamiyatga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Urushlar natijasida ijtimoiy inqiroz yuzaga keladi, aholining qashshoqlashishi, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarining tanazzuli kuzatiladi. Bundan tashqari, urushlar aholi orasida ruhiy travmalar va psixologik buzilishlarga olib keladi. Masalan, Ikkinchi Jahon urushidan keyingi Germaniyada "yo'qotilgan avlod" fenomeni kuzatilgan bo'lib, bu o'z navbatida ijtimoiy qayta qurilish jarayonlarini murakkablashtirgan. Shu sababli, harbiy operatsiyalar ijtimoiy kapitalni tiklash va jamiyatni barqarorlik sari yo'naltirish uchun kuchli rejalashtirishni talab qiladi.

Harbiy operatsiyalarning iqtisodiy ta'siri ham katta ahamiyatga ega. Urushlar va qurolli mojarolar iqtisodiy resurslarning noto'g'ri taqsimlanishiga, ishlab chiqarish jarayonlarining buzilishiga va milliy iqtisodiyotning zaiflashishiga olib keladi. Masalan, Iroq urushi davrida mamlakatning neft eksporti sohasida jiddiy yo'qotishlar kuzatildi, bu esa iqtisodiy inqiroz va tashqi qarzlarning o'sishiga olib keldi. Shu bilan birga, urushlar iqtisodiy infratuzilmaning tanazzuliga va investitsiyalarning kamayishiga sabab bo'ladi. Bundan tashqari, harbiy operatsiyalar ko'p hollarda inflyatsiya, ishsizlik

darajasining oshishi va ijtimoiy ta'minot tizimining zaiflashishini keltirib chiqaradi.

Harbiy operatsiyalar davomida kuch tuzilmalari, hokimiyat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikning muhimligi alohida ta'kidlanishi lozim. Bunday hamkorlik harbiy operatsiyalarning samaradorligini oshirish va ularning salbiy ijtimoiy-siyosiy oqibatlarini kamaytirish uchun zarurdir. Masalan, tabiiy ofat yoki insoniy krizis holatlarida harbiy va fuqarolik tuzilmalari o'rtasidagi hamkorlik aholiga yordam ko'rsatishda katta rol o'ynaydi. Bunday misolni AQShdagi Favqulodda vaziyatlarni boshqarish federal agentligi (FEMA) faoliyatidan ko'rish mumkin. U tabiiy ofatlar va texnogen holatlarda harbiy tuzilmalar va nodavlat tashkilotlar bilan yaqin hamkorlik qiladi.

Xalqaro maydonda harbiy operatsiyalarning ta'siri tobora ortib bormoqda. Katta davlatlar o'z milliy manfaatlarini himoya qilish uchun xalqaro huquq normalarini buzgan holda boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashishadi. Bunday harbiy aralashuvlar ko'pincha jiddiy ijtimoiy-siyosiy inqirozlarga sabab bo'ladi. Masalan, Liviyadagi harbiy aralashuv mamlakatni siyosiy va ijtimoiy tanazzulga olib kelgan, bu esa butun Shimoliy Afrika mintaqasida beqarorlikni kuchaytirgan.

Harbiy operatsiyalarni ijtimoiy va siyosiy jarayonlarga ta'sirini tahlil qilishda harbiy strategiyalarning evolyutsiyasi va zamonaviy urush konsepsiyalarining o'rni alohida ahamiyatga ega. XX asrning ikkinchi yarmida "total urush" konsepsiyasidan "cheklangan urush" konsepsiyasiga o'tish kuzatildi. Ushbu o'zgarishlar harbiy operatsiyalar davomida kuch tuzilmalari va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi hamkorlik zaruratini oshirdi. Sovuq urush davrida harbiy harakatlar ko'pincha bevosita qarama-qarshiliklardan ko'ra iqtisodiy va ideologik kurash shaklida namoyon bo'ldi. Bu esa, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ko'plab murakkab siyosiy inqirozlarga sabab bo'ldi. Masalan, Vetnam urushi davomida AQSh va Shimoliy Vetnam o'rtasidagi ziddiyat nafaqat jang maydonida, balki dunyo bo'ylab ommaviy norozilik namoyishlari va fuqarolik jamiyati harakatlariga ham sabab bo'ldi.

Globalizatsiya davrida harbiy operatsiyalarning ta'siri yanada ko'p qirrali bo'lib bormoqda. Xususan, zamonaviy urushlar ko'p hollarda iqtisodiy, axborot va kiber maydonlarda olib boriladi. Kibermakon xavfsizligi masalalari harbiy operatsiyalarning yangi fronti sifatida namoyon bo'lmoqda. Masalan, Estoniyaga qarshi 2007-yilda amalga oshirilgan keng ko'lamli kiberhujum mamlakatning siyosiy barqarorligiga jiddiy xavf solgan edi. Ushbu hujum natijasida nafaqat davlatning axborot infratuzilmasi, balki uning iqtisodiy tizimi ham zarar ko'rdi. Bu kabi hujumlar milliy xavfsizlik masalalarida fuqarolik sektorining faolligini oshirish va kuch tuzilmalari bilan yanada yaqin hamkorlikni talab qiladi.

Gumanitar inqirozlar harbiy operatsiyalarning bevosita oqibatlaridan biridir. Masalan, Suriya fuqarolar urushi natijasida yuzaga kelgan gumanitar inqiroz butun dunyo e'tiborini jalb qildi. O'nlab millionlar qochqinlar va ko'chirilgan shaxslar sifatida yangi yashash joylarini izlashga majbur bo'ldi. Bu holat xalqaro hamjamiyatning, jumladan, harbiy alyanslar va nodavlat tashkilotlarning birgalikdagi faoliyatini talab qildi. Xalqaro harbiy operatsiyalar davomida gumanitar yordam ko'rsatish va tinchlikni tiklash faoliyatlari o'zaro bog'liq jarayonlar sifatida amalga oshiriladi. Bunday operatsiyalar davomida inson huquqlariga rioya qilish va xalqaro gumanitar huquq qoidalariga amal qilish muhimdir.

Birinchi navbatda, harbiy operatsiyalar davomida kuch tuzilmalari, hokimiyat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi sinergiya tushunchasiga e'tibor qaratish lozim. Sinergetik nazariya tizimli yondashuv asosida ishlab chiqilgan bo'lib, u har qanday tizimning (harbiy, davlat va jamiyat tizimlari) komponentlari birgalikda faoliyat yuritganda alohida komponentlar tomonidan erishiladigan natijalardan yuqori samaradorlikka erishilishini ta'kidlaydi. Ushbu nazariya harbiy operatsiyalar davomida kuch tuzilmalari va fuqarolik sektorining birlashgan faoliyati orqali kompleks muammolarni hal qilishga imkon beradi.

Harbiy operatsiyalar doirasida hokimiyat organlarining roli strategik qarorlarni qabul qilish va resurslarni taqsimlash bilan

cheklanmaydi. Davlat organlari harbiy operatsiyalar davomida xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish, axborot kommunikatsiyasi va aholining ehtiyojlarini qondirish bo'yicha faoliyatini muvofiqlashtiradi. Shu ma'noda, hokimiyat organlarining institutsional yondashuvi alohida ahamiyatga ega. Institutsionalizm nazariyasiga ko'ra, har bir institut o'ziga xos vazifalari va funksiyalariga ega bo'lib, ular muvofiqlashtirilgan holda amalga oshirilganda tizimning barqaror ishlashi ta'minlanadi. Davlatning asosiy roli xavfsizlikni ta'minlash bilan birga, harbiy operatsiyalar davomida inson huquqlari va qonun ustuvorligini kafolatlashdan iboratdir.

Harbiy operatsiyalar davomida kuch tuzilmalari, hokimiyat organlari va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi axborot almashinuvi masalasi ham muhimdir. Bu yerda tizimli yondashuv tamoyillari qo'llaniladi. Tizimli yondashuv, birinchi navbatda, murakkab tizimlarning bir-biriga bog'liq bo'lgan komponentlarini tahlil qilish va ularning o'zaro ta'sirini boshqarishni talab qiladi. Harbiy operatsiyalar davomida kuch tuzilmalari operativ ma'lumotlarni yetkazib beradi, hokimiyat organlari esa ushbu ma'lumotlarni tahlil qilib, zarur qarorlarni qabul qiladi. Fuqarolik jamiyati institutlari esa ushbu qarorlarning bajarilishini ta'minlashda ko'maklashadi. Bu hamkorlikning muvaffaqiyati tezkorlik, aniqlik va ishonchlilik kabi omillarga bog'liq.

Shuningdek, harbiy operatsiyalar davomida kuch tuzilmalari va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishda konfliktologik yondashuv tamoyillari qo'llaniladi. Konfliktologiya nazariyasiga ko'ra, har qanday ijtimoiy muammo yoki nizolarni hal qilish jarayonida barcha tomonlarning manfaatlari va ehtiyojlarini inobatga olish zarur. Ushbu nazariya harbiy operatsiyalar davomida kuch tuzilmalari va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi ziddiyatlarni kamaytirishga va ularni samarali hamkorlikka yo'naltirishga xizmat qiladi. Masalan, tabiiy ofatlar yoki favqulodda vaziyatlarda harbiy va fuqarolik tuzilmalarining birgalikdagi faoliyati inson hayotini saqlab qolishda muhim rol o'ynaydi.

Xalqaro tajribalar ham harbiy operatsiyalar davomida kuch tuzilmalari, hokimiyat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikning muhimligini tasdiqlaydi. Masalan, NATOning Afg'onistondagi operatsiyalari davomida harbiy va gumanitar tashkilotlar o'rtasidagi o'zaro muvofiqlashtirish masalalariga katta e'tibor qaratilgan. Ushbu tajriba kuch tuzilmalari va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi ishonchni oshirish va harakatlarni muvofiqlashtirish zarurligini ko'rsatdi.

Harbiy operatsiyalar davomida kuch tuzilmalari, hokimiyat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikni o'rganishda yana bir muhim ilmiy yondashuv — "gibrid urush" konsepsiyasini tahlil qilish lozim. Gibrid urushlar harbiy kuchlar, iqtisodiy bosim, axborot hujumlari va boshqa noan'anaviy vositalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ushbu urushlar jarayonida nafaqat harbiy tizimlar, balki davlat boshqaruv organlari, mahalliy fuqarolik jamiyati tashkilotlari va xalqaro hamjamiyat ham jalb etiladi. Bu, ayniqsa, Ukraina inqirozida yaqqol namoyon bo'ldi. Rossiya tomonidan olib borilgan gibrid urush Ukrainada fuqarolik jamiyati institutlari va xalqaro tashkilotlarning o'rni qanchalik muhim ekanligini ko'rsatdi. Xalqaro tashkilotlar tomonidan qabul qilingan sanksiyalar, gumanitar yordam dasturlari va diplomatik muzokaralar ham ushbu jarayonning muhim qismi bo'ldi.

Harbiy operatsiyalar doirasida hokimiyat organlari va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilishda "yuqoridan pastga" va "pastdan yuqoriga" boshqaruv modelini hisobga olish lozim. "Yuqoridan pastga" boshqaruv modeli davlat hokimiyat organlari tomonidan harbiy operatsiyalarni muvofiqlashtirish va rahbarlik qilishni o'z ichiga oladi. Bu model ko'pincha markazlashgan qaror qabul qilishni talab qiladi, bu esa tezkor javob choralari uchun muhimdir. Ammo ushbu modelning cheklovlari ham mavjud: markaziy boshqaruvning ortiqcha yuklanishi, mahalliy ehtiyojlarning yetarlicha hisobga olinmasligi yoki tezkor axborot almashinuvining sustligi kabi muammolar yuzaga kelishi mumkin. "Pastdan yuqoriga" model esa mahalliy jamoalar va fuqarolik jamiyati institutlarining tashabbuskorligi, ular orqali muammolarga yaqin yondashuvni ta'minlaydi. Masalan, tabiiy ofatlarda yoki ichki nizolar davomida mahalliy

jamiyatlarning muammolari hal etishdagi faol ishtiroki ushbu modelning afzalliklarini namoyon qiladi.

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi harbiy operatsiyalar davomida kuch tuzilmalari va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi hamkorlikka yangi imkoniyatlar yaratdi. Raqamli kommunikatsiyalar fuqarolar bilan tezkor aloqa o'rnatish, ularning xavfsizlikka oid ehtiyojlarini tezkor aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, axborot texnologiyalari orqali noto'g'ri ma'lumot tarqalishi, ijtimoiy manipulyatsiyalar va kiberxavfsizlikka tahdidlar paydo bo'lishi mumkin. Bu xavf-xatarlarga qarshi choralar ko'rishda kuch tuzilmalari, davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari birgalikda harakat qilishi talab etiladi. Masalan, Estoniya 2007-yilda duch kelgan kiberhujumlardan so'ng, fuqarolik va harbiy sektorlardan iborat yagona axborot xavfsizligi tizimini yaratdi. Bu tizim xalqaro miqyosda "Kiberhujumlarga qarshi koalitsiya" deb nomlanib, yangi yondashuvga asoslangan edi.

Harbiy operatsiyalar davomida hokimiyat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikning yana bir muhim qismi bu — "axloqiy va huquqiy tamoyillarni hisobga olishdir". Xalqaro huquq me'yorlari harbiy harakatlar davomida inson huquqlari va insonparvarlik tamoyillariga rioya qilishni

talab qiladi. Bu tamoyillarning buzilishi xalqaro hamjamiyat tomonidan jiddiy norozilikka sabab bo'ladi va harbiy operatsiyalarni murakkablashtiradi. Shu ma'noda, xalqaro tashkilotlar va fuqarolik jamiyati institutlarining faoliyati harbiy operatsiyalarni qonuniy asosda olib borishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, Qizil xochning insonparvarlik missiyalari yoki BMTning tinchlikparvar operatsiyalari xalqaro huquqni amalga oshirishning amaliy misollari sifatida qoraladi.

Global xavfsizlik tahdidlari, jumladan, terrorizm, transmilliy jinoyatchilik va ekologik inqirozlar harbiy operatsiyalarning ijtimoiy-siyosiy maqsadlarini qayta ko'rib chiqishga olib kelmoqda. Ushbu yangi tahdidlar kuch tuzilmalari, hokimiyat organlari va fuqarolik jamiyatining yagona tizim sifatida ishlashini talab qiladi. Ayniqsa, ekologik inqirozlar (masalan, iqlim o'zgarishi natijasida yuzaga kelgan tabiiy ofatlar) xalqaro miqyosda birgalikdagi harakatlarni talab etadi. Misol tariqasida AQShning Favqulodda vaziyatlarni boshqarish federal agentligi (FEMA) agentligi tomonidan tabiiy ofatlarga qarshi harbiy va fuqarolik koalitsiyalari tashkil etilishini keltirish mumkin. Bu jarayonda muhim omil — aholining ishonchini oshirish va ularni xavfsizlik choralariga jalb qilishdir.

ADABIYOTLAR

1. Duran B. Military and Politics in Turkey: 1980 Coup and Its Impact. Journal of Modern Political History. P 10-15. 2020 y.
2. Keegan J.A. History of Warfare. Vintage Books. p 432. P 245-260. 1993 y.
3. Stiglitz J.E., & Bilmes, L.J. The Three Trillion Dollar War: The True Cost of the Iraq Conflict. W.W. Norton & Company. p 311. P 75-92. 2008 y.
4. Haddow G.D., Bullock, J.A., & Coppola, D.P. Introduction to Emergency Management. Butterworth-Heinemann. p 497. P 210-225. 2020 y.
5. Goodhand J. Aiding Peace? The Role of NGOs in Armed Conflict. Lynne Rienner Publishers. p 298. P 120-135. 2004 y.
6. Kuperman A. J. Intervention and Statebuilding: The Case of Libya. Routledge. p 256. p 89-105. 2015 y.
7. Herring G.C. America's Longest War: The United States and Vietnam, 1950-1975. McGraw-Hill. p 394. P 201-215. 2001 y.
8. Rid T. Cyber War Will Not Take Place. Oxford University Press. p 288. P 89-102. 2012 y.